

Anna CZAJCZYK

ZROZUMIEĆ RELIGIE

„Nie było takiej kultury w przeszłości i nie może być takiej kultury w przyszłości, która by nie miała religii”¹. Religia towarzyszy ludziom od zarania dziejów, przenikając wszystkie dziedziny kultury: moralność, naukę, sztukę, jest wyrazem duchowego wymiaru człowieczeństwa i dlatego namysł nad jej istotą, funkcją, a także rolą w życiu indywidualnym i społecznym jest szczególnie ważny.

Zofia J. Zdybicka USJK w pracy *Religia a religioznawstwo*² prezentuje problem rozumienia religii w kontekście analizy jej antropologiczno-filozoficznych źródeł, rozważań nad jej naturą i konsekwencjami dla rozwoju osoby i społeczeństwa. Dokonuje także porównania filozoficznych dociekań na temat religii z osiągnięciami współczesnego religioznawstwa. Rozprawa ta ukazała się w serii „Monografie i Studia z Filozofii Realistycznej”, wydawanej przez Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu. Jest uzupełnionym o nowe pozycje bibliograficzne trzecim już wydaniem pracy *Religia i religioznawstwo*. Po raz pierw-

szy praca ta ukazała się w 1988 roku nakładem Redakcji Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³.

Autorka książki jest uznanym filozofem religii. Przez wiele lat była wykładowcą KUL i kierownikiem Katedry Filozofii Boga i Religii. Jej dorobek naukowy liczy ponad trzysta pozycji. W swoich badaniach koncentruje się na filozoficznych dociekaniach na temat Boga, religii oraz jej związków z innymi dziedzinami kultury, a także na problematyce ateizmu. Istotnym osiągnięciem naukowym siostry profesor Zdybickiej jest wypracowanie metody uprawiania filozofii religii jako dziedziny metafizyki klasycznej, czyli filozofii bytu.

Książka *Religia a religioznawstwo* stanowi wynik długoletnich badań autorki. Składa się z czterech rozdziałów, wprowadzenia, podsumowania w języku angielskim, indeksu osobowego i przedmiotowego oraz bibliografii. Wprowadzenie w problematykę dzieła stanowi „Słowo od wydawcy” skierowane do czytelnika przez Andrzeja Maryniarczyka SDB, który wyraża w nim nadzieję, że książka siostry Zdybickiej uporządkuje „różnorodne dziedziny badań nad religią, a także zainspiruje do osobistych dociekań i przemyśleń” (s. 7).

¹ E. F r o m m, *Szkice z psychologii religii*, tłum. J. Prokopiuk, Książka i Wiedza, Warszawa 1966, s. 134.

² Zofia J. Z d y b i c k a USJK, *Religia a religioznawstwo*: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 400.

³ Wydanie drugie ukazało się w roku 1992.

Rozdział pierwszy dotyczy związków religii z egzystencjalną sytuacją człowieka. Siostra Zdybicka zwraca uwagę, że religia jest nierozłącznie związana z życiem ludzkim, które z racji swej przygodności rodzi najbardziej podstawowe pytania egzystencjalne – pytania o sens życia, cierpienia, śmierci czy też o życie po śmierci. Doświadczenie kruchości i przemijalności jest właściwe wszystkim ludziom bez względu na kulturę, w której żyją. Jedynie religia – twierdzi autorka książki – może sprostować tej egzystencjalnej sytuacji człowieka. Nie uczynią tego ani nauka, ani technika, ani polityka, ponieważ dotyczą one tylko pewnego aspektu ludzkiego życia. Autorka poszukuje także odpowiedzi na pytanie o przyczyny istnienia religii, wskazując na jej podmiotowe i przedmiotowe racje, którymi są odpowiednio: osobowa struktura bytu ludzkiego i istnienie osobowego Absolutu oraz zachodząca między nimi relacja partycypacji transcendentnej – wcześniejsza od osobowej relacji religijnej. Autorka podejmuje również polemikę z współczesnymi filozoficznymi interpretacjami religii, zwłaszcza z fenomenologią i marksizmem. Pierwszej siostra Zdybicka zarzuca, że przewartościowuje możliwości poznawcze człowieka (w ujęciu fenomenologicznym człowiek zdolny jest dokonać wglądu w istotę religii czy doświadczyć samej boskości) oraz ogranicza się jedynie do opisu sacrum, nie pytając o jego realność i autonomię bytową wobec ludzkiej świadomości. Marksizmowi autorka stawia jeszcze ostrzejsze zarzuty, między innymi błąd antropologiczny (polegający na uznaniu, że człowiek jest istotą wyłącznie materialną), który leży u podstaw rozumienia religii w tej myśli, na stronniczość interpretacji i wybiórczość interpretowanych faktów, utożsamienie filozofii z ideologią, które prowadzi do uznania religii za szkodliwą.

W rozdziale drugim siostra Zdybicka podejmuje zagadnienie roli religii w kultu-

rze, mając na celu wskazanie, jaka kultura zapewnia człowiekowi możliwość ostatecznego spełnienia. Prezentuje model kultury osobowej, będącej „cywilizacją miłości człowieka”. Autorka omawia także filozoficzne fundamenty relacji, jakie zachodzą między religią a kulturą. Religia jest ogniskową kultury, której nadaje transcendentny sens, kultura natomiast jest sposobem istnienia człowieka, drogą jego rozwoju, pomostem „między życiem w czasie a życiem w wieczności” (s. 13). Siostra Zdybicka porusza również bardzo dziś popularną kwestię wartości religijnych. Podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie o ich ontyczną i poznawczą podstawę, miejsce w systemie ludzkich wartości oraz funkcję w życiu osobowym i społecznym człowieka. Z perspektywy realistycznej wartość religijna nie istnieje poza bytem, lecz jest jego właściwością. Człowiek spełnia się poprzez działanie, będące realizacją różnych bytowych potencjalności. Współczesna kultura, której ostateczną wartością jest człowiek – zauważa siostra Zdybicka – niesie wielkie cywilizacyjne zagrożenie, gdyż rezygnując z transcendentnego odniesienia, wprowadza w życie ludzkie dowolność i względność. Bez najwyższej wartości osobowej, ukierunkowującej inne wartości, człowiek traci szansę na pełny rozwój. Autorka stawia tezę, że tą najwyższą wartością jest świętość. Nie jest to wartość transcendentna, nie przysługuje zatem wszystkim bytom, a dotyczy jedynie bytów osobowych, gdyż wymaga w pełni świadomego i dobrowolnego zaangażowania się w relację do Boga, a przez nią także w relację z innymi osobami. „Człowiek może właściwie rozwinąć się tylko wówczas, kiedy dąży do realizowania wartości wyższych niż on sam, kiedy posiada osobowy wzór transcendentny w stosunku do siebie” (s. 140).

Rozdział trzeci książki dotyczy kwestii soteriologicznych. Autorka omawia krótko sposoby podejścia do problemów

śmierci, życia po śmierci i zbawienia w głównych religiach świata: buddyzmie, hinduizmie, islamie, konfucjanizmie, taoizmie i judaizmie. Szczególne miejsce w tych rozważaniach zajmuje idea zbawienia w religii chrześcijańskiej. Zdaniem siostry Zdybickiej chrześcijańska wizję zbawienia wyraźnie odróżnia od idei zbawczych w innych religiach jej personalistyczny charakter. Zbawienie – twierdzi autorka – „jest dziełem Chrystusa, który będąc Bogiem, stał się człowiekiem, by w ten sposób zjednoczyć się z człowiekiem i wprowadzić go w wewnętrzne życie Boże” (s. 234). Siostra Zdybicka dostrzega w tym wyjątkowy dar samego Boga dla człowieka: „Przez wcielenie i odkupienie zostaje między Bogiem i człowiekiem nawiązana nowa relacja, która określa się jako usynowienie – dziecięstwo Boże” (tamże). Usynowienie decyduje przede wszystkim o godności bytu ludzkiego, która nie jest godnością pozorną, budowaną (jak głosi humanizm ateistyczny) w oparciu o wartość, którą jest sam człowiek, ale godnością wyjątkową, wypływającą z faktu wcielenia i odkupienia. Chrześcijańska wizja człowieka – twierdzi autorka – wskazuje na jego wyjątkowe miejsce we wszechświecie i jako jedyna spośród innych zbawczych wizji w sposób bardzo wyraźny akcentuje osobowy wymiar ludzkiej egzystencji. Siostra Zdybicka zwraca również uwagę, że wskutek daru usynowienia zmienia się sytuacja ontyczna bytu ludzkiego: człowiek, będąc wolnym i świadomym podmiotem, na mocy nadprzyrodzonego działania Ducha Świętego „osiąga nowy stan i stanowi źródło nowego działania” (s. 239). Ta nowa rzeczywistość ontyczna wymaga od człowieka świadomego, wolnego i odpowiedzialnego współdziałania z Bogiem – godność synów Bożych jest więc nie tylko dana, ale również zadana.

Rozdział czwarty pracy ma charakter metodologiczny i poświęcony jest naukom o religii. Ze względu na złożoność zjawi-

ska, jakim jest religia, mamy do czynienia z wielością definicji i typów wiedzy na jej temat. Autorka podejmuje więc próbę dokonania typologii definicji religii ze względu na typy nauk religiologicznych. Jednocześnie wykazuje niewystarczalność wiedzy, jakiej na temat religii dostarczała nauki: psychologia religii, socjologia religii czy historia religii. Uzasadnia konieczność uwzględnienia wyników badań z dziedziny filozofii i teologii religii dla rozwiązania najważniejszych problemów związanych z religią.

Istotną wartość książki *Religia a religioznawstwo* stanowią analizy porównawcze religii i analizy systemowe faktu religii. Autorka, prezentuje różnice w podejściu religioznawstwa i realistycznej filozofii do faktu religii. Poddaje analizie przydatność tych dwóch sposobów wyjaśniania faktu religii i wykazuje, że filozoficzne dociekania nad religią nie mogą być zastąpione przez badania religioznawcze, ani tym bardziej do nich zredukowane. Formy religii zmieniają się bowiem w zależności od kontekstu historycznego i kulturowego, ale fakt religii pozostaje czymś stałym, ponieważ jest skorelowany z bytową strukturą człowieka, która nie jest uwarunkowana ani historycznie, ani kulturowo. Jedynie filozofia może zatem fakt ten wyjaśnić. Religioznawstwo nie jest w stanie wskazać ostatecznych, ontycznych czynników podmiotowych i przedmiotowych będących racją faktu religii, ale może stanowić dyscyplinę pomocniczą filozofii religii. W świetle filozofii realistycznej religia jest w pierwszym rzędzie dynamiczną relacją osobową między człowiekiem a Bogiem, która następnie realizuje się w wymiarze społeczno-kulturowym. Zdaniem autorki tylko takie neutralne i ostatecznościowe wyjaśnienie faktu religii jest poznawczo doniosłe.

Pierwsze wydanie książki siostry Zdybickiej *Religia i religioznawstwo* ukazało się w czasach panowania ideologii mark-

sistowsko-leninowskiej, gdy Polska znajdowała się w bardzo trudnej sytuacji politycznej, społecznej i kulturowej. Z tamtej perspektywy w pełni uzasadniona była krytyka marksistowskiego rozumienia religii oraz poszukiwanie sposobów intelektualnej obrony przed tą ideologią (por. s. 110). Na dzisiejszych teoriach religii, szczególnie tych prezentowanych przez ewolucjonistów – Richarda Dawkinsa, Daniela Dennetta czy Davida Wilsona, konsekwencje marksistowskiej wizji religii odciskają swe piętno. Książka siostry profesor Zdybickiej może zatem stanowić punkt wyjścia bardziej współczesnych rozważań.

Książka *Religia a religioznawstwo* stanowi kompendium wiedzy na temat istoty i genezy religii oraz funkcji, jakie pełni ona w życiu osobowym i społecznym człowieka. Jest to kompendium wyjątkowo cenne zwłaszcza z perspektywy kultury współczesnej. Wprowadza ono porządek intelektualny w sferę rozumienia religii, a także opanowuje chaos terminologiczny i znaczeniowy, jaki panuje w naukach o religii. Istotne znaczenie ma fakt, że siostra Zdybicka nie poszukuje jednej, ogólnej definicji religii, ale skupia się raczej na ukazaniu podstaw ich relacyjnej wielości. Wskazuje na chrześcijaństwo jako religię będącą analogatem głównym wszystkich

religii. Książka prezentuje dzisiejszemu czytelnikowi wykładnię realistycznego rozumienia religii – najbardziej adekwatną do chrześcijańskiej wizji świata. „Całokształt dociekań w pracy – stwierdza autorka – zmierza ku temu, by współczesny człowiek mógł odszukać siebie, odnaleźć często zagubioną tożsamość, stać się pełnym człowiekiem przez uwzględnienie tych wszystkich czynników, bez których życie ludzkie staje się życiem nie-ludzkim: zamyka go w immanencji świata i tworzy kulturę «śmierci człowieka». Spokojna i pogłębiona refleksja filozoficzna, dopełniona doświadczeniem historycznym ostatniego wieku, ukazuje, że dopiero religia czyni istnienie człowieka zrozumiałym i otwiera pełny horyzont ludzkiej nadziei” (s. 14).

Ze względu na szeroką panoramę poruszanych problemów, precyzję i wnikliwość analiz oraz prezentację realistycznego sposobu wyjaśniania faktu religii monografia *Religia a religioznawstwo* jest ważną pozycją we współczesnej literaturze filozoficznej. Tezy stawiane przez siostrę Zdybicką na kanwie prowadzonych przez nią rozważań mogą inspirować do dalszych badań nad fenomenem religii bądź stanowić asumpt do metodologicznej dyskusji na temat ich uprawiania.